

TUDOMÁNY ÉS HAGYOMÁNYŐRZÉS

VÁSÁRY ISTVÁN

Fodor Pál főigazgató úr megnyitója és Pálinkás József elnök úr köszöntője felvázolta azokat a körülményeket és indítékokat, amelyek között az MTA BTK Őstörténeti Témacsoportja megszületett 2012 februárjában. Akkor kaptam a megtisztelő felkérést a főigazgató úrtól a MÓT (ahogy magunk között hívjuk) elnöki feladatának ellátására, így most az én tisztem, hogy az első szélesebb körben való megjelenésünk alkalmából pár bevezető szót mondjak.

Mi a célja most ennek az őstörténeti seregszemlének, melyen a magyar tudományosság színe-java megjelenik, minden tudományág kíséretében? Így a régészet, embertan, genetika, az írott forrásokon alapuló történelem, a nyelvtörténet, a néprajz, a művelődés- és tudománytörténet egyaránt jelen lesz. A kérdésre a válasz röviden: a *számadás*; annak felvázolása, hogy meddig jutottunk, hol tartunk és milyen feladataink vannak a jövőre nézve. Egy ilyen számvetést minden nemzedéknek el kell végeznie (tehát 20–30 évenként), hogy minden nemzedék megfrissült ismeretekkel és szemlélettel vehesse újból birtokba az emberi tudás épületének rá eső részét. Az elmúlt 35 évben több ilyen jellegű kísérlet is történt. Az első a *Bevezetés a magyar őstörténet forrásaiba* című négykötetes munka, mely a szegedi őstörténeti kutatócsoport sok szerzőt bevonó munkájával, személyesen pedig Róna-Tas András körültekintő vezetésével valósult meg és 1976–1977-ben jelent meg. A következő három kísérlet már a rendszerváltozás után történt. Az első projekt ugyan 1990 előtt kezdődött, de csak 1994-ben jelent meg *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)* címen, mely azonban, mint címéből is kitetszik, csak részben foglalkozik a magyar őstörténet kérdéseivel. A Kristó Gyula főszerkesztésével készült munka ma is kiválóan használható, alapvető kézikönyv a témában. 1990 után Györffy György hívott életre egy nagy őstörténeti konferenciát, melynek aztán nyomtatásban megjelent négy kötete (*A honfoglalásról sok szemmel*, I–IV. Bp. 1994–97) kiváló összefoglalása a témakörnek a mai napig. Végül, egy többéves, nagyszabású kutatási program keretében a Bálint Csanád vezette kutatócsoport tekintette át a magyar őstörténet aktuális állapotát és kérdéseit, s eredményeit egy angol nyelvű tanulmánykötetben tárta elsősorban a külföldi tudományosság elé. Nos, ismét eltelt bizonyos idő, és sokan szükségét láttuk egy új számadás elkészítésének. Reményeink

szerint az előadások felvázolják egy-egy téma kutatásának jelenlegi állását, világosan utalva az eddig elért biztos eredményekre és a kutatás irányait is kijelölik. A konferencia ilyen jellegéből adódott, hogy a huszonöt, rövidre tervezett előadást nem követi vita. Ez nem jelenti azt, hogy bármilyen értelmes vita elől elzárkóznék a MÓT, de most az összefoglalás és a témakijelölés ideje van. A MÓT havi rendszerességgel folyó előadás-sorozata viszont éppen azt a célt szolgálja, hogy egy-egy kérdéskör akár erősen vitatott kérdéseit is tárgyalja át és vitassa meg. Ezekről az ülésekről azután a MÓT honlapján minden érdeklődő tájékozódhat.

Bevezetőmnek nem lehet feladata, hogy a tárgyalt kérdések bármelyikére kitérjen vagy akár megelőlegezze a konferencia tanulságait. Mindössze arra szorítkozhatom, hogy egy *kis elméleti alapvetést* végezzek, azaz pár kérdést felvetek és próbálok válaszokat találni rájuk. Olyan válaszokat, melyeket meggyőződésem szerint az itt előadók többsége, ha nem mindenike vall. Kérdéseim ezek: Mi az őstörténet?; Mi az őstörténet és a szaktudományok viszonya?; »Nemzeti tudomány«-e az őstörténet?; Meddig tudomány és mettől ideológia az őstörténet?; s végül: Mik az őstörténet kutatásának hazai perspektívái?

Mi az őstörténet?

Köztudott, hogy a „magyar őstörténet” terminus nem pontos, mivel őstörténeten (angol *prehistory*, francia *préhistoire*, német *Urgeschichte* stb.) a nemzetközi kutatás az írásos emlékek előtti korok történetét nevezi, olyan korokét, amelyekből az akkor élt népek elnevezései is sokszor ismeretlenek, és lényegében a régészeti (köztük antropológiai és archeozoológiai) leletek segítségével rekonstruálják a történelmet. Ez a »valódi« őstörténet, azaz prehistória nem egyes népek történelméről szól, tehát nem *néptörténet*, hanem régészeti kulturák története, melyeknek az *etnikai* tartalma az esetek többségében részben vagy teljesen ismeretlen. Ily módon egy nép vagy etnikum őstörténetéről beszélni oktalanság, de hát *verba usu valent*, mondja tömören a latin mondás, azaz a szavak értelmét a használat szentesíti. Azaz minden szó annyit és olyant jelent, amennyi és amilyen értelmet tulajdonítunk neki. Ha tehát a ’magyar őstörténet’-et a ’korai magyar történet’ szinonimájaként használjuk, s ez a helyes, akkor továbbra is használhatjuk ezt a bevett terminust. Mi tehát a korai magyar történet, vagy most már mondhatjuk, hiszen tudjuk, mit értünk, a magyar őstörténet időbeli kerete? A felső határral nincsen baj, hiszen szinte mindenki a 10. század

végéig, azaz Szent István keresztény államának megalapításáig (1000) számítja a korai vagy ősi magyar (ősmagyar) történelmet. Az alsó határt illetően, azaz hogy időben meddig tudjuk visszafelé nyomon követni a magyar őstörténetet, már eltérőek a vélemények.

Hogy a felmerülő problémákat megértsük, szükséges pár, az őstörténet során gyakran szóba kerülő fogalomnak a szabatos jelentését meghatározni. Ez régen is, ma is, sok őstörténeti munkából kimarad, s ha nem ugyanazt értjük a fogalmakon, akkor nincs mit beszélni egymással. Azok a fogalmak: nyelv, nép (etnosz vagy etnikum), néppé válás (etnogenezis) és néptörténet (ethnohistoria, etnikai történet).

A *nyelvv*el van a legkevesebb probléma, hiszen egy nyelv egy kisebb-nagyobb társadalmi közösség által beszélt, területileg sokszor helyi nyelvváltozatokra, nyelvjárásokra oszló közös érintkezési eszköz. A nyelv, mint minden a történelemben, fokozatosan változik, alakul, s pár száz, nem szólva pár ezer év alatt annyi változás jöhet létre benne, hogy a régi nyelvformák szinte teljesen érthetlenné válnak a későbbi nemzedékek számára. Példának vehetjük a magyar nyelvnek mintegy nyolcszáz éve lejegyzett első szövegemlékét, a Halotti Beszédet, melyet nagyjából megért egy mai anyanyelvi beszélő, felismeri, hogy magyarul van, de a szavak és nyelvi szerkezetek jelentős része már érthetetlen számára. Hasonlóképpen a mai görög beszélő, bár tudja, hogy nyelvének mintegy háromezer éves emlékei Homérosz nagyszerű eposzai, ezekből már vajmi keveset ért meg, szinte új nyelvként kell megtanulnia az ógörögöt, ha a homéroszi szövegek értelmének a mélyére szeretne hatolni. Mindennek ellenére le kell szögeznünk, hogy a nyelvnek *kontinuus*, azaz folyamatos története van, s így, mint ahogyan az antropológiában az egyén, a szülők, a család, a rokonság, a felmenők és egyéb terminusokat használunk, a nyelv esetében is beszélhetünk rokonságról, szülőkről, testvérekről és felmenőkről, mikor egy-egy nyelv származására hivatkozunk. Ahogyan a származást családfák segítségével teszi szemléletessé az antropológia és genealógia, ugyanúgy a nyelveknek is van családfája, s ez a családfaelmélet, bármennyit támadják manapság, még mindig a legalkalmasabb a nyelvek közti kapcsolatok ábrázolására. Bár a nyelvnek folyamatos története van, a beszélők tudatában egy-egy jelentős történelmi folyamat végén, melynek során új területi-szervezeti formák jönnek létre hódítások, hadi események, békés átmenetek és társadalmi-nyelvi érintkezések révén, a nép beszélői az új politikai alakulat nevét viszik át nyelvük régi nevére is. Egy jól ismert példával szemléltetve, a Római Birodalom bukása után még hosszú ideig a latin nyelv helyi

változatait beszélték a birodalom egy-egy volt területén, így Itáliában, Hispániában vagy Galliában. Nagyon hosszú időnek kellett eltelni, míg a 9. században a mai franciák ősei a germán frankok hódításai és a Frank Birodalom megalakulását követően nyelvüket az új urak *frank* névével *franciának* kezdték nevezni. (Persze ettől még a tény tény maradt, hogy a francia nyelv, akárcsak a mai úgynevezett újlatin nyelvek, történetileg folyamatosan a régi galliai latin nyelvjárásokra mennek vissza, tehát a latin nyelvi „fá”-nak később létrejött „ág”-a.). – Vagy a hozzánk közelebb eső bolgár példát említsük még. 679-ben a török nyelvű bolgárok hódítják meg a délszláv népeségű Moesia (a mai Bulgária) területét. A török nyelvű hódítók kétszáz év alatt beolvadtak a szláv nyelvű alattvalók tömegébe, akik viszont a politikai fennhatóság következtében saját szláv nyelvüket *bolgárnak* kezdték nevezni.

A *nép* terminus már jóval diffúzabb értelmű. Koronként más-más jelentéseket tulajdonítottak neki, ezért a tudományos nyelvben jobb az egyértelműbb *ethnosz* vagy *etnikum* terminust használnunk. Ethnoszon az olyan emberi közösséget vagy embercsoportot értjük, amelyet bizonyos lényeges állandó, a többi csoporttól őket elkülönítő vonások jellemeznek. Ezek a vonások a következők: 1. mi-tudat; 2. önelnevezés; 3. közös nyelv; 4. közös terület; 5. közös származástudat; 6. közös eredetmondák és hagyományok; 7. közös vallás és szokások.

A legfontosabb ezek között kétségkívül az úgynevezett *mi-tudat* volt, melyet az önelnevezés fejezett ki, tehát annak tudata és vállalása, hogy egy embercsoport minden tagja tudatilag és érzelmileg vállalja egy közös névvel jelölt közösséghez való tartozását. A mi-tudat és önelnevezés, mint az etnikum-népiség legfontosabb ismérvei, már az etnikai történet elején jelzi, hogy a legfontosabb egy ethnoszhoz való tartozásban a *tudati* tényező volt, akárcsak ma is. *Magyar az volt (és ma is az), aki magyarnak tartotta (tartja) és vallotta (vallja) magát.* Lehet valaki vérségileg, antropológiailag, genetikailag bármilyen csoport tagja, ha magyarnak tartja magát. Ki vonhatná kétségbe Petőfi magyarságát, jöllehet egy csepp „magyar vér” nem volt benne, csak „szláv vér” (mégsem volt „tót”). Folytathatnánk hosszan az új és régi példákat, egy szó mint száz: egy etnikai közösséghez való tartozás tudat és vállalás kérdése, s csak ezután elemezhetjük a többi tényezőt. Mert ha nem így gondolnánk, igazat kellene adnunk a román nacionalistáknak is, akik Hunyadi Jánost és Hunyadi Mátyást, „oláh” származásuk miatt a román nép nagy fiainak tartják.

Azt a folyamatot (ami persze történetileg lehet több száz év is), amelyben ezen tényezők együttesen megjelennek, azaz egy ethnosz megszületik, *etnogenezisnek*,

magyar szóval *néppé válásnak* nevezzük. A magyar őstörténet kutatása során nemegyszer az *etnogenezist* és a *néptörténetet* (vagy etnikai történetet) összekeverték, sokszor jeles kutatók is. Ezért volt lehetséges, hogy többen még az Árpád-kort is a magyar etnogenezis befejező szakaszának tartották, mivel az utolsó keleti (török) etnikai hullámok (besenyők, úzok, kunok) ekkor érték el a Magyar Királyságot, és betelepülve a Kárpát-medencébe beolvadtak a magyar etnoszba. Ha ugyanis egy etnosz az etnogenezis során létrejött, tehát túl van a „szül(et)és” nehézségein, elkezdí önálló élettörténetét, miként az egyes ember is, csecsemővé, ifjúvá, felnőtté, majd végül öreggé érik. A különbség viszont az etnoszok és az egyes ember élettörténete között, hogy az utóbbi élettörténete biológiailag determinált: előbb vagy utóbb (még ha a bibliai százhusz évet is vesszük mércének) meg kell halnia. Az etnoszoknál ez a biológiai szükségszerűség nem létezik, és előre meg sem mondható: pár száz évtől pár ezer évig terjedhetnek ezek a határok, de egy biztos, hogy a földi élet általános πάντα πει törvénye szerint az etnoszoknak sincs „örök” élete.

Mindezek után, ha a mondottak fényében nézzük meg az etnogenezis és néptörténet kérdését a magyar őstörténetben, akkor le kell szögeznünk, hogy a 9. század végén a magyar törzsszövetség (mely ekkor már többek szerint egy korai steppe-államot jelentett) teljesen kialakult etnikum volt, annak minden ismérével egyetemben, mikor belépett a Kárpát-medencei új hazába. A magyar etnogenezis tehát semmiképpen sem terjedhet a honfoglaláson túlra, bármit változott is a Kárpát-medencében a magyarság etnikai összetétele. A Kárpát-medencében talált esetleges török töredékcsoportok és a szlávok beolvadása már nem etnogenezis, hanem a magyar néptörténet fontos fejezete.

De tovább mehetünk. A honfoglalást megelőző mintegy négyszáz esztendő, amelyben a magyar etnosz története az Uráltól a Kárpát-medencéig terjedő füves puszták és ligetes steppe sávjában zajlott és amelyben megtörténtek a magyar–török nyelvi és népi érintkezések, óriási alakító erővel hatott a magyarságra. Ez a korszak tehát rendkívül fontos része a magyar néptörténetnek, de semmiképpen sem sorolható a magyar etnogenezis időszakához. Ez időben a magyar etnosz már készen állott, nem véletlen, hogy a magyarság önelnevezése és nyelve megmaradt, s a magyar etnosz nem olvadt bele és szívódott fel a török törzsek világában, hanem megőrizte önálló jellegét.

Ha viszont az 5–9. századot sem tartjuk a magyar etnogenezis részének, akkor meddig mehetünk vissza az időben, amikor a magyar etnoszt elkülöníthetjük a többitől? Itt jön segítségül a történeti-összehasonlító nyelvtudomány, hiszen azt kell megállapítanunk, hogy a magyar nyelvet beszélők közössége, akiknek már önálló *mi*-tudata volt, mikor alakult ki. A finnugor (vagy tágabban uráli) összehasonlító nyelvészet óriás munkát

végzett az elmúlt másfél évszázadban, s világosan feltárta a magyar nyelv helyét az uráli nyelvcsaládon belül. Az úgynevezett ugor alapnyelvből a magyarul beszélők közössége a Kr. előtti első évezred elején-közepén válhatott ki (ennél pontosabb időmeghatározásra, egyéb adatok híján nincsen mód), s hagyták el délnyugat szibériai lakhelyeiket déli irányban.

Ha mindez igaz (s miért ne lenne az), akkor a magyar nyelvű önálló etnosz életét mintegy 2500–3000 évvel azelőtt kezdte meg az Urál hegység déli lejtőitől a Kaszpi-tengerig terjedő területen. A magyar etnogenezis tehát az önálló magyar etnosz létrejöttével fejeződött be: az utána következő 2500–3000 esztendő már a magyarság történetét alkotja. Ebből a Kárpát-medencei elmúlt mintegy 1000 esztendő jól ismert. A honfoglalás előtti fél évezredről, az úgynevezett vándorlások koráról is sok mindent és egyre többet tudunk, de a magyar etnosz első 1000–1500 éve homályba vész, írott források és biztosan azonosítható tárgyi emlékek híján. A tudománynak nem feladata, hogy ezt a feltárhatatlan sötét időszakot fantazmagóriákkal töltsen meg, mint azt a dilettánsok hada évszázadok óta teszi. S bár nem tudjuk adatokkal kitölteni, biztosan mondhatjuk, hogy a magyarul beszélő és magyar tudatú közösség ebben a számunkra homályos időszakban már létezett. A magát *magyarnak* nevező és tartó közösség tehát körülbelül háromezer éves múltra tekinthet vissza.

Mi az őstörténet és a szaktudományok viszonya ?

A kérdést másképpen feltéve: ki a magyar őstörténész ? A magyar őstörténész nem úgy történész, mint mondjuk a középkori magyar történelemmel foglalkozó szakember. Igen sok tudományág (nyelvészet, írott források, régészet stb.) felől közelíthet sajátos tárgyához, sokféle módszert alkalmazhat, csak egyet nem tehet: ezt vagy azt a tudományszakot nem abszolutizálhatja és emelheti a másik fölé. A második világháború előtt a nyelvészek apoteózisa folyt a magyar őstörténetben, manapság mintha a régészek vették volna a kezükbe az irányítást. Egy biztos: a magyar őstörténet se nem csak nyelvészet, se nem csak régészet, hanem ezek együtt és sok más is. Egy-egy részkérdést persze lehet nyelvészeti vagy régészeti megközelítéssel tisztázni, de *a szintézis munkája alapvetően történelmi feladat*. Pont ez adja a magyar őstörténet kutatásának sajátos nehézségét: úgy kell a történelmi szintézist elvégezni, hogy legalább egy másik, önálló diszciplínában otthonosan mozogjon az ember. Enélkül foglalkozni a magyar őstörténettel sarlatánsághoz vezet. Sajnos azért vagyok kénytelen ezt mondani, mivel a tárgyban rejlő nehézségek miatt, azaz a sokirányú és sokféle szaktudás, a komplexitás igényéből fakadóan sokszor és sokan a magyar őstörténet historiográfiája során úgy voltak magyar őstörténészek, hogy *egy* tudományban sem voltak otthon. Így nem lehet csoda, hogy a magyar őstörténet sok

esetben az amatőrök kedves vadászterületévé és tartózkodási helyévé vált. Szögezzük le, hogy nincs *hivatásos* őstörténész, legfeljebb olyan szaktudós van, legyen az nyelvész, régész vagy történész, aki munkásságának egy kevés vagy nagy szeletét a magyar őstörténet tanulmányozásának szenteli. Egyszóval, csak valamilyen humán terület szaktudósa lehet magyar őstörténész; természettudósok, mérnökök, orvosok, írók vagy bármilyen más szakma képviselői, akik azt hiszik, hogy pár könyv és cikk elolvasása után a kérdés szakértőivé léphetnek elő, legyenek bár a legtisztességesebb szándékúak is, csak az *amatőr* jelzőre tarthatnak igényt.

»Nemzeti tudomány«-e az őstörténet?

Az első világháború után, a Trianon keltette nemzeti traumában egyre világosabban fogalmazódott meg az az igény, hogy a magyar humán tudományoknak, így az orientalisztikának, akár csak a bizantinológiának a nemzeti tudományt kell szolgálnia, ezen belül is elsősorban a magyar őstörténet, a magyar etnogenezis feltárásában. Az orientalisztikai tudományok létjogosultsága és értéke szinte aszerint mérendő, hogy mennyiben tud hozzájárulni magyar vonatkozású, elsősorban őstörténeti jellegű problémák megoldásához. Legfontosabb volt a már akkorra is erős turkológiánk, s ehhez zárkózott fel az arabisztika is, amennyiben a magyar őstörténet muszlim forrásainak értelmezéséhez tudott segítséget nyújtani.

De ugyanez a magyar nemzeti tudományokat a központba állító szemlélet áll Moravcsik Gyula bizantinológiai munkásságának háttérében is. A *Byzantinoturcica* (1942) vaskos két kötetét a magyar őstörténet és a steppei történelem jobb megismerésének vágya hívta életre. Bizonyos mértékig kétségkívül megkérdőjelezhető ez az egyoldalú értékszemlélet, mely az úgynevezett nemzeti tudományok szolgálatában jelölte meg a keleti stúdiumok fő feladatát. De eredménye a két háború között pozitív volt: a turkológia igen magas színvonalon működött, és a nemzetközi kutatásoknak is része tudott maradni. Nem kis részben annak köszönhetően, hogy orientalisztikánk vezető alakjai, Németh Gyula (1890–1976) és Ligeti Lajos (1902–1987) széles európai műveltséggel és a nemzetközi tudományba való beágyazottsággal rendelkeztek.

Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy azon keletkutatási ágak, melyeknél csak nagyon nehezen és áttételesen, vagy még úgy sem, lehetett magyar problematikát indítékul felhozni, nem tudtak kifejlődni és tudományos iskolát létrehozni. Egy-egy magányos tudós persze mindig működött, s itt a magyar tudomány egyik

büszkeségéről, Goldziher Ignácról (1850–1921) kell megemlékeznünk, aki minden szellemi háttér és előzmény nélkül lett az iszlámtudomány máig egyedülálló hírneke örvendő klasszikusa. Maga Németh Gyula, bár felismerte, hogy Goldziher a legnagyobbak közül való, mégis a korszellemnek megfelelően úgy vélte, hogy a sok-sok orientalista stúdium közül „csak azokat kell különös gonddal művelnünk, melyeknek magyar problémák szempontjából fontosságuk van”.

A második világháború után a régi szemlélet a magyar problematikájú keletkutatás szükségességéről tovább élt. Ligeti Lajos évtizedeken keresztül meg tudta védeni a turkológiát, mongolisztikát, tibetisztikát és sinológiát, el tudta hitetni, hogy ezekre a nemzetközileg művelt tudományterületekre a magyar múlt jobb megismerése szempontjából van szükség Akadémiánkon és az egyetemen.

Az elmúlt harminc évben azonban a világ tudománya és a tudomány struktúrája nagy átalakulásban van. Az orientalisztikát már rég nem lehet és főleg nem szabad csak magyar alapon művelni. Ne áltassuk magunkat, hogy a magyar arabisztikának vagy turkológiának fő feladata és célja a magyar vonatkozások művelése lenne. Természetes, ahol van magyar vonatkozás, ott hangunkat mindig hallatni kell, s a magyar tudománynak kell leghitelesebbnek lenni e kérdésekben. A felnőtté vált magyar orientalisztikának azonban nincs már szüksége a magyar őstörténet védernyőjére, hogy létjogosultságát igazolja.

A „nemzeti tudomány” eddig tárgyalt kérdésköre már félig-meddig elvezet a következő kérdésünkhöz.

Meddig tudomány és mettől ideológia az őstörténet?

A tudomány mai művelőjének tudnia kell, hogy eredményeit különféle társadalmi célokhoz lehet ideológiailag felhasználni. Mi is az ideológia? Nem más, mint a társadalmilag hatékony tudat. A társadalmi hatékonyság azonban független a tudattartalom igaz vagy hamis voltától, magyarán szólva ismeretelméletileg hamisnak bizonyuló tudat is lehet társadalmilag hatékony. *De* a tudós semmiképpen sem keverheti össze az *ismeretelméleti igazságot* és az *ideológia* szempontjait, mert ebből hihetetlen bajok származhatnak. A nemzeti történelem és benne a korai történet csak annyiban lehet ideológia, amennyiben a nemzeti történelem vállalás kérdése: vállalom a nemzetem történetét jónak és rossznak tűnő vonásaival egyetemben, s nem jelenkori vágyaimat vetítem vissza a korábbi évszázadokra. Mivel az egyik politikai oldal

számára a *nemzet* komoly és fontos érték, érthető, hogy a magyar őstörténet olykor csak jámbor, olykor pedig agresszív, laikus rajongóinak kis csapatai hozzácsapódnak, óriási kárt okozva szellemi színvonaltalanságukkal eme oldal szellemi szélsőségektől mentes, józan többsége számára. Ugyanakkor a másik oldal részéről a nemzeti kérdések iránti nagyfokú érzéketlenség és közöny az oka, hogy a nemzeti történelem korai századainak, így különösen az őstörténetnek a kutatása eleve averziót kelt sokukban, és az őstörténetet eleve valami ellenoldali szemfényvesztésnek tartják, de legalábbis valami elavult kelléknek (akárcsak a nemzeti érzést), melyhez ennek megfelelően viszonyulnak.

Semmilyen irányú politikai elfogultságnak nincsen helye a korai magyar történetben, így csak megismételhetem, hogy a magyar őstörténeti kutatásokat minél nagyobb mértékben kell dezideologizálni.

Mik az őstörténet kutatásának hazai perspektívái?

A magyar őstörténeti kutatások bizonyos szempontból elérték határaikat. A közvetlenül a magyarokra vonatkozó írott forrásanyag igen szűkös, és a magyar nyelv és finnugrisztika magyar őstörténeti vonatkozásait is zömében feltárták. Az elmúlt száz év modern tudományossága ontotta a jó és kevésbé jó összefoglalásokat és cikkeket, szolid és kalandos elméleteket. A történeti források és a nyelvészet területén látványos előrelépésre nem számíthatunk, persze a részletekben sokat lehet még csiszolni. Ha azonban a magyarság útját tágabb összefüggésrendszerben kívánjuk vizsgálni, akkor meglepő fehér foltokra bukkanhatunk akár az írott források terén is. Bár bizonyos szövegrészleteket száz éve elemzünk – az ominózus mondatok környezetére, beágyazottságára sokkal kevesebb figyelem jutott. Örvendetes, hogy az utóbbi időben éppen ebben az irányban történt elmozdulás a magyar középkor latin nyelvű forrásai esetében.

A korai magyar őstörténet diszciplínái közül azonban a régészetnek jószólam a legdinamikusabb jövőt. Egyrészt az 5–10. századi Kárpát-medence régészeti anyagának a folyamatos feltárása és értékelése, másrészt az ukrainai és oroszországi régészeti anyag korai magyar történeti szempontból releváns részének a „megemésztése” és feldolgozása révén juthatunk lényegesen új ismeretekhez. Egy példát hadd említsek csak: egyes régészek nemrég meggyőzően érveltek, az Oroszországban és Ukrajnában feltárt új anyag alapján, mely szerint Árpád magyar

népe jó 50–60 év alatt – tehát sokkal rövidebb idő alatt, mint eddig feltételeztük – jutott el az Uráltól a Kárpátokig. Ez merőben új helyzet elé állítja a történelemet, új történelmi hipotézis felvázolására van szükség ennek magyarázatára. Az őstörténet komplexitása miatt, mint már hangsúlyoztam, csak sok-sok szakma (történelem, régészet, nyelvészet stb.) összefogásával lehet új, koherens őstörténelmi kép kialakításához eljutni. Ennek létrejöttében, a szakmai párbeszéd lehetőségének megteremtésében kíván a Magyar Őstörténelmi Kutatócsoport aktívan közreműködni. A MÓT ugyanis az akadémiai széles kutatóhálózatra támaszkodva, mintegy virtuális intézetként működik és a különböző tudományos területek legjelesebb kutatóit rendszeresen hozza össze eszmecsereére. Ezt tartjuk szellemi erőforrásaink leghatékonyabb és legtakarékosabb felhasználásának. A MÓT létrejöttével, azaz célzatosan a teljes hazai akadémiai szférára vonatkozó együttműködés intézményi lehetőségének a megszervezésével az érintett tudományterületek szinergiája, az elért eredmények egymásra hatása és inspiráló ereje optimizmusra jogosít bennünket.

Természetesen tudjuk, hogy a magyar őstörténet mint olyan, elsősorban a magyar tudomány számára érdekes ebben a megfogalmazásban és kérdésfelvetésben, és kutatóinknak a magyar tudományosság gazdagítása és a művelt nagyközönség felvilágosítása a legfőbb célja. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy a nemzetközi tudományosságot elsősorban nem a magyar néptörténet külön, hanem a Kárpát-medence 5–10. századi etnikai története egészében vonzza, a hunokkal, bolgárokkal, avarokkal, germánokkal, szlávokkal, frankokkal és magyarokkal együtt. Vagy tágabban, az egész kelet-európai steppevidék története tarthat nemzetközi érdeklődésre számot. Ennek megfelelően, ez utóbbi témákban sokkal nagyobb mértékben lesz szükséges idegen nyelveken, elsősorban korunk *lingua francáján*, angolul publikálni. A magyar őstörténelmi irodalom sok értékes kiadványt produkált az elmúlt nyolcvan év során, de, főleg a történelemszaki, keveset adtak ki nem magyarul. Óhatatlanul bizonyos belterjesség jellemezte ezért a magyar őstörténelmi irodalmat. Összefoglalva azt mondhatom, hogy elsősorban a Kárpát-medence és a nyugat-eurázsiai steppevidék 5–10. századi történetének kutatása az a feladat, melyben a magyar történelemszaki és régészeknek részt kell venniük, még inkább bekapcsolódnuk, egyre több idegen nyelvű publikációval és a hazai kiadványokban néha túltengő magyar etnocentrikus szemlélet mellőzésével.

Végül, egy szót a címben is szereplő hagyományőrzésről. Ennek egy külön szekcióval való bevonása konferenciánk munkájába az MTA-nak a nyilvánosság felé történő

nyitását jelképezi. Világszerte reneszánszukat élik a történeti rekonstrukciókon alapuló hagyományőrző tevékenységek. A viking táboroktól a nagy középkori csaták újravívásáig hosszan sorolhatnánk ezeket a formákat; nálunk is Pusztaszer, a honfoglalás kori hadi művészet újraélesztése és sok más. Csak tudnunk kell egy alaptételt: a *hagyományőrzés* kifejezés kissé megtévesztő, ugyanis itt nem arról van szó, hogy 1200 év óta élő hagyományként szállt nemzedékről nemzedékre a kereszténység előtti magyarság tudása és szokásrendszere, hanem arról, hogy a tudományos rekonstrukció alapjául szolgálhat a „felélesztett hagyományok” megteremtéséhez. Ez utóbbi, azaz a „felélesztett hagyományok” jobban megfelelne az angol nyelvterületen használt *reenactment* ’újrajátszás’ kifejezésnek. Minél inkább megbízható ez a rekonstrukció, annál inkább hűséges a hagyományőrzésben megjelenő kép.

Bevezető előadásom végére értem. Sokan tán csalódottak: szenzációt vártak, s én nem rengettem meg az akadémiai tudományosság falait. Sőt megerősíthetem: a magyar tudomány jó úton haladt az elmúlt százötven évben a magyar őstörténet kutatásában, s most a MÖT létrehozásával új, kedvező keretet tudunk biztosítani az egyes diszciplínák összehangolására. Erre tanú bemutatkozó konferenciánk, melynek előadásai is ezt fogják tükrözni: szabad véleménynyilvánítást a tudomány szabta módszertani keretek között. Ehhez kívánok most jó munkát!